

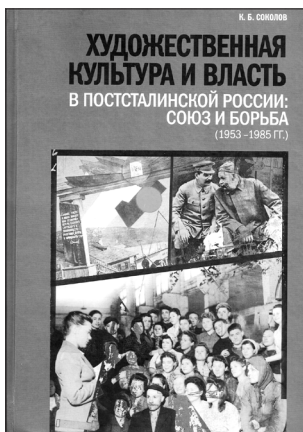
un Vilhelmam, hercogu Frīdriha un Vilhelma 1595. gada 23. maija līgums un 1791. un 1792. gada Kurzemes hercogistes konstitūcijas projekti.

Dokumenti iespiesti oriģinālvalodā (latīņu vai vācu), latīņu valodas tekstiem sniedzot arī tulkojumu vāciski. Katram dokumentam pievienots neliels vēsturiskā konteksta komentārs, ziņas par krājumam izmantoto avotu (arhīva dokumentu vai publikāciju), kā arī bibliogrāfiskas norādes par agrākiem dokumenta iespiedumiem un tam veltītiem analītiskiem pētījumiem.

Izdevuma ievaddaļā sniegts Kurzemes hercogistes 16.–17. gadsimta (F. Kellers) un 18. gadsimta (E. Oberlenders) politiskās vēstures pārskats. Pievienots bibliogrāfiskais, personu, vietu un lietu rādītājs, kā arī Kurzemes hercogistes karte.

Dokumentu krājums neapšaubāmi piesaistīs gan vēstures un tiesību vēstures speciālistu, gan plašāka interesentu loka uzmanību.

Muntis Auns

Соколов К. Б. Художественная культура и власть в постсталинской России: союз и борьба (1953–1985 гг.). – Санкт-Петербург, 2007. – 478 с. (Sokolovs K. Mākslinieciskā kultūra un vara pēcstaļina laika Krievijā: savienība un cīņa (1953.–1985. g.))

Pirms dažiem gadiem Krievijas Zinātņu akadēmijas Vēstures institūts Sanktpēterburgā izdeva, iespējams, līdz šim apjomīgāko pētījumu par padomju varas un intelīģences attiecībām Krievijā laika posmā no J. Staļina nāves līdz pat M. Gorbačova nākšanai pie varas Kremli. Ņemot vērā šī pētījuma plašo tematisko amplitūdu, tas

varētu izraisīt interesi arī citu valstu vēsturniekos, kas nodarbojas ar PSRS vēstures un it īpaši ar padomju kultūras politikas vēstures izpēti.

Grāmatas autors – filozofijas zinātņu doktors un Valsts mākslas zinātņu institūta (*Государственный институт искусствознания*) pētnieks Konstantīns Sokolovs¹ pieder pie mūsdienu Krievijā populārā, taču metodoloģiski visai pretrunīgā mākslas socioloģijas virziena,² kura pārstāvji mēģina apvienot padomju marksismam raksturīgo shematisko estētikas

¹ 2007. gadā tika izdota arī šī autora grāmata par Krievijas intelīģences vēsturi: *Соколов К. Б. Российская интеллигенция XVIII – начала XX вв.: картина мира и повседневность.* – Санкт-Петербург, 2007. – 512 с.

² Sk., piemēram: *Хренов Н. А. Социальная психология искусства. Переходная эпоха.* – Москва, 2005. – 623 с.; *Соколов К. Б. Искусствознание. Информационное и экспериментальное искусствознание.* Pieejams: http://www.rfbr.ru/default.asp?article_id=4884&doc_id=4419#id4884 [aplūkots 10.10.2009.].

izpratni ar Rietumu socioloģijas koncepcijām (piemēram, ar P. Sorokina sabiedrības attīstības ciklu teoriju u.c.). Viena no šīs pieejas īpatnībām ir dažu apzīmējumu pārmantojamība, kas raksturīga arī šim darbam un varētu radīt zināmu pārsteigumu tajos mūsdienu lasītājos, kas ir pieraduši pie citas terminoloģijas. Runa ir par K. Sokolova grāmatas nosaukumā minēto mākslinieciskās kultūras jēdzienu, kas bez būtiskām izmaiņām turpina padomju estētikas teorijas tradīcijas.³ Turklāt šeit tas ir ne tikai jēdziens, kas cieši saistīts ar pētāmo laikmetu un padomju ideoloģiju, bet darbojas arī kā metodoloģisks paņēmieni, ko autors izmanto grāmatā aplūkoto tēmu un procesu analīzes gaitā.

K. Sokolova pētījuma struktūra sastāv no trim galvenajām tematiskajām daļām, kas tālāk iedalītas nelielās apakšnodaļās, lai tuvāk raksturotu kādu noteiktu valsts varas un t.s. radošās inteliģences attiecību epizodi. Šāds teksta iedalījums vietām rada fragmentāru iespaidu un izraisa saturs atkārtojumus un pārstāstījumus. Jāpiebilst, ka autors līdzās padomju varas atzītās inteliģences daļas lomai aplūkojis arī puslegālās un nelegālās kultūras dzīves un politikas izpausmes PSRS, piemēram, pagrīdes izdevumus jeb "samizdatu", disidentu un cilvēktiesību aizstāvju kustību, rokmuģikas subkultūras ietekmi 70.–80. gadu mijā. Tomēr kopumā uzmanības centrā atrodas tieši literātu un mākslinieku daļa, kas iesaistījās spēlē ar varu, abām pusēm lietojot gan konflikta, gan kompromisa taktiku.

Ar terminu "inteliģence" un "mākslinieciskā inteliģence" šeit galvenokārt apzīmēti literāti un ar literatūru saistītie intelektuāļi, kā arī sabiedrībā pazīstamākie humanitāro un eksakto zinātņu pārstāvji. Atzīstot padomju inteliģences iekšējās pretrunas, autors šo sociālo slāni iedala trijās dažādās daļās – politiskā režīma atbalstītājos, kuru motīvi bija gan idejiskā pārliecība, gan sociālais prestižs un materiālās privilēģijas; nosacīti "liberālajā", taču faktiski svārstīgajā inteliģencē, kas uzsāka profesionālo darbību 60. gados, stagnācijas laikā visumā komfortabli pielāgojās režīma prasībām, bet pēc 1985. gada kļuva par "pārbūves brigadieriem", un tajos, kas vai nu ignorēja padomju īstenību, vai mēģināja tai pretoties, taču palika mazākumā.

Interesanta šķiet autora atziņa, ka leģendārā padomju inteliģences sešdesmito gadu paaudze un arī tai sekojošā disidentu kustība būtībā bija tikpat utopiska kā PSKP īstenotā politika, sākot ar piec gadu plāniem un kolektīvizāciju un beidzot ar solījumu uzcelt komunismu līdz 1980. gadam. Divdesmitā gadsimta sākuma krievu inteliģencei un arī vēlākajai padomju inteliģencei raksturīgais kopīgais sociālo un tikumisko utopiju mantojums tomēr neatceļ būtisko atšķirību, uz ko savulaik norādīja Viktors Franks: padomju politiskā teorija bija izteikti pragmatiska tajā nozīmē, ka tā noraidīja jebkādas, pat formālus ētiskus šķēršļus varas koncentrācijas ceļā.⁴ Tādēļ, lai arī cik utopiska bija disidentu vai t.s. nonkonformistu nostāja, tā pirmkārt balstījās uz morālo pārliecību un šajā ziņā patiesi turpināja iepriekšējā laikmeta inteliģentu tradīcijas.

Monogrāfijas pirmā daļa ir veltīta kultūras situācijai un kultūras politikas raksturojumam Padomju Savienībā kopumā. Autors šeit ierasti atgādina

³ Par mākslinieciskās kultūras jēdzienu sk.: *Борев Ю. Эстетика.* – Москва, 1988. – С. 202–218.

⁴ *Franks V. Ļeņins un krievu inteliģence // Avots.* – 1990. – Nr. 2. – 54. lpp.

par to, ka intelīģencei Krievijas un tāpat arī PSRS vēsturē ir bijusi īpaša loma: intelīģence bija vienīgā iespējamā legālā opozīcija valsts varai un vienlaikus arī tās galvenā sabiedrotā. K. Sokolovs te salīdzina padomju nomenklatūras attieksmi pret intelīģenci ar patvaldības attieksmi pret Krievijas pareizticīgo baznīcu. Abos gadījumos valsts uzskatīja mākslu vispirms par svarīgu sociālpsiholoģisku līdzekli savas varas nostiprināšanai: “Ar mākslas palīdzību vara centās mainīt svarīgākās pasaules uzskata sastāvdaļas, izkropļot un mitoloģizēt pasaules ainu” (7. lpp.). Tā kā šim nolūkam bija nepieciešami kultūras nozares profesionāļi, minētais apstāklis, pēc K. Sokolova domām, padarīja intelīģenci un PSKP nomenklatūru par galvenajiem politiskajiem spēkiem valstī. Tas noteica arī varas attieksmi pret intelīģenci, ko raksturoja cikliskas svārstības – no represijām līdz intensīvam atbalstam, turklāt pāreja no viena cikla uz otru bija situatīva un iepriekš grūti prognozējama.

K. Sokolova grāmatas otrajā un trešajā daļā hronoloģiskā secībā sniegts ieskats, pēc autora domām, nozīmīgākajās padomju kultūras dzīves norisēs un raksturotas galvenās valsts kultūras politikas attīstības tendences attiecīgi 50. un 60. gados un laika posmā no 1970. gada līdz 1985. gada PSKP Aprīļa plēnumam. Tiem lasītājiem, kas ir labi pazīstami ar “pārbūves” laika publikācijām par Padomju Savienību t.s. Hruščova atkušņa un tam sekojošajā stagnācijas periodā, šīs nodaļas diezin vai varēs piedāvāt pilnīgi jaunu, agrāk nezināmu informāciju. Tās vietā monogrāfijas autors sniedz daudzus faktoloģiskus precizējumus un papildinājumus, kas ļauj iezīmēt nedaudz atšķirīgus akcentus.

Piemēram, K. Sokolovs raksta par liberālo (reformistu) un konservatīvo intelīģences daļu, pēdējo turklāt iedalot neostaļinistos jeb ortodoksālajos padomju režīma un pirms PSKP XX kongresa pastāvējušās ideoloģijas atbalstītājos, un jaunajos slavofilos jeb krievu nacionālkomunistos. Konservatīvās “nometnes” virzieni laika gaitā no 60. gadu beigām līdz 80. gadu sākumam pakāpeniski tuvinājās un daudzos jautājumos vienoti pretojās reformistu iniciatīvām.

Šāda pieeja pati par sevi nedaudz atgādina vēlīno sociālistiskā reālisma praksi padomju literatūrā – saglabājot nemainīgu konceptuālo pamatu, detalizēti izstrādāt atsevišķas sižeta līnijas un motīvus. Grāmatas ievadā izteiktā pretenzija uz vispusīgu padomju kultūrpolitikas analīzi šeit pārvēršas par tematiski vairāk vai mazāk izvērtu un hronoloģiski struktūrētu kultūras politikas prakses piemēru aprakstu, kur dažādās proporcijās raksturoti notikumi literatūras, tēlotājas mākslas, teātra, mūzikas un kino nozarē. Līdz ar to “zelta vidusceļš” ļauj K. Sokolovam, tāpat kā padomju rakstniekiem, nepārkāpt spēles noteikumus un vienlaikus veiksmes gadījumā piedāvāt saistošu un interesantu lasāmvielu tiem, kas var un grib novērtēt detaļu skaistumu. Turklāt autora rīcībā vienmēr paliek atruna, ka secinājumi tiek atstāti lasītāju ziņā.

Šādu pieeju ir noteikusi ne tikai autora vēlēšanās būt objektīvam vai “apliecināt gatavību aizsargāt valsts pamatus” (M. Saltikovs-Ščedrins), bet arī monogrāfijā izmantotais avotu materiāls. Tā lielāko daļu veido pētāmā laika posma prese, ko papildina krievu emigrācijas publikācijas un laikabiedru atmiņu pieraksti. No arhīvu materiāliem K. Sokolova grāmatā ir sastopamas atsauces un bijušās PSRS Rakstnieku savienības arhīva (Maskavā) un Valsts Centrālā literatūras un mākslas arhīva (ЛИТЛИМ, Sanktpēterburgā) fondiem.

Grāmatā vietumis jūtams mūsdienu Krievijas politiskajam diskursam raksturīgais “labais tonis”, kas prasa uzsvērt Rietumu kaitīgo ietekmi uz padomju pilsoņu apziņu, tajā skaitā arī uz inteliģenci, kas 70.–80. gados esot nekritiski “pārņēmusi Rietumu vērtības” un idealizējusi dzīvi ārzemēs. Šādi norādījumi tekstā sastopami vairākkārt, turpretim krievu nacionālisma kustības atjaunošanās ieskicēta piesardzīgāk. Kā uzskata monogrāfijas autors, padomju sabiedrība, “kur katrs piektais bija partijas biedrs un katrs desmitais – VDK ziņotājs” (9. lpp.), bija iekšēji stabila un integrēta, tā tad atliek secināt, ka padomju valsti sagrāvuši ārēji, naidīgi spēki...

Tiesa, K. Sokolova grāmatai nevar pārmest dažiem citiem pētījumiem piemītošo sava veida politiskās restaurācijas tendenci, kas paredz uzsākt t.s. padomju fenomena rehabilitāciju.⁵ Tomēr arī šeit saglabājas zināma nostalgija pēc padomju laika kultūras politikas, kas, lietojot autora nereti publicistisko izteiksmes veidu, “devīgi apbalvoja lietantus un nežēlīgi sodīja neapmierinātos”, pēc padomju laika sociālajām garantijām, klasisko kultūras vērtību propagandas un kultūras iestāžu – muzeju, teātru un bibliotēku plānveida atbalsta.

Lai rehabilitētu stagnācijas perioda kultūras politiku (NB! – tieši valsts kultūras politiku, nevis kultūru), K. Sokolovs norāda, ka tā, neraugoties uz represijām, sagatavoja M. Gorbačova reformas un 1985. gada lūzums valsts politikā “skaidri parādīja, ka pašā sistēmā jau bija ielikti latentus kaut kādi iekšējās regulācijas mehānismi, kas padarīja briestošās pārmaiņas iespējamās” (15. lpp.). Nekādi precizējumi par šiem mehānismiem un to, kas un kā tos “ielika” padomju politiskajā sistēmā, netiek piedāvāti, tāpēc šajā jautājumā pārliecinošāka ir ekonomista J. Gaidara salīdzinošā analīze par dažādu autoritāro režīmu sabrukuma norisi un postimpērisko nostalgiju Krievijas sabiedrībā, kas noraida teoriju par Rietumu savzvērestību pret PSRS.⁶

Starp citu, salīdzinājums ar autoritārajiem režīmiem šajā gadījumā atbilst arī K. Sokolova tēzei par to, ka PSRS pēc 1953. gada sākās pakāpeniska pāreja no totalitāras uz autoritāru valsts iekārtu un šo procesu simboliski noslēdza J. Andropova iecelšana VDK priekšsēdētāja amatā (268. lpp.). Liberalizācijas tendences valsts politikā turpinājušas arī L. Brežņeva valdīšanas gados, un, samazinoties ideoloģiskajam spiedienam, notikusi pakāpeniska pāreja no vadāmas, sistēmu stabilizējošas (!) un attiecībā pret inteliģenci – aizbildnieciskas kultūras uz dialogisku, patstāvīgu, no Komunistiskās partijas administrēšanas brīvu kultūru (475.–476. lpp.).

Tādējādi K. Sokolova darbā ir izveidota ērta un formāli objektīva vēstures skaidrojuma shēma, kas sniedz priekšstatu par kopējiem procesiem padomju kultūras dzīvē un vienlaikus pasargā šo periodu no eventuāli pārāk aktīvas, “moralizējošas” kritikas. Līdzīgu *dējā vu* sajūtu rada monogrāfijā iekļautais Padomju Savienības salīdzinājums ar ASV attiecībā uz pilsonisko brīvību un tiesību ierobežojumiem abās valstīs (95.–97. lpp.). Acīmredzot padomju cilvēka sociālās psiholoģijas izpēte, kas aizsākās jau

⁵ Павловский Г. Учебник осторожности для героев. Предисловие // Левин М. Советский век. – Москва, 2008. – С. 10.

⁶ Гайдар Е. Гибель империи. Уроки для современной России. – Москва, 2007. – С. 5–20, 75–81.

pēdējos PSRS pastāvēšanas gados⁷ un tiek turpināta arī mūsdienās gan Krievijā,⁸ gan Rietumos,⁹ saglabās aktualitāti arī nākotnē.

Pats K. Sokolovs atzīmē tautas resp. sabiedrības un inteligences ideoloģisko atsvešināšanos: tautai noteicošā ideoloģija bija – kā izdzīvot un iedzīvoties (*выживай и обогатись*), un galvenās vērtības sabiedrībā bija materiālā labklājība, personiskā brīvība un izdevīgs darbs. Savukārt padomju kultūrpolitikas vēsturē bija gan liberalizācijas, gan politisko represiju periodi, taču tās pamats palika nemainīgs: tā bija slēgtas, no ārpasaules norobežotas sabiedrības veidošanas politika. Padomju kultūras politikas ideāls bija šķiriski ierobežota un monolīta, visu iespējamo subkultūru izpaušmes nivelējoša vai vēl labāk – tās noraidoša sabiedrība.

Kopumā Konstantīna Sokolova pētījums par inteligences un padomju varas pārstāvju attiecībām Padomju Savienības maksimālās varenības un pakāpeniska norieta laikmetā ir interesants un faktoloģiski nozīmīgs darbs, kas turklāt sniedz ieskatu arī jaunākajās Krievijas postpadomju historiogrāfijas tendencēs un metodēs. Tādēļ šī monogrāfija būs noderīga ikvienam, kurš interesējas par padomju politiskās sistēmas vēsturi un tās interpretācijas iespējām.

Mārtiņš Mintauris

⁷ Radzihovskis L. No psihologa redzes viedokļa // Avots. – 1990. – Nr. 3. – 47.–50. lpp.

⁸ Гудков Л. Д. Перерождение “советского человека” (об одном исследовательском проекте Левада-Центра) // Одиссей 2007. Человек в истории / Гл. ред. А. Я. Гуревич. – Москва, 2007. – С. 398–436.

⁹ Yurchak A. Everything was Forever, Until It was no More. The last Soviet Generation. – Princeton University Press, 2005. – 352 p.

LATVIJAS VĒSTURNIEKU KOMISIJAS RAKSTI
25. sējums

OKUPĀCIJAS REŽIMI
BALTIJAS VALSTĪS
1940 – 1991

Okupācijas režimi Baltijas valstīs 1940–1991: Latvijas Vēsturnieku komisijas 2008. gada pētījumi un starptautiskās konferences materiāli, 2008. gada 30.–31. oktobris, Rīga. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2009. – 747 lpp. (Latvijas Vēsturnieku komisijas raksti, 25. sēj.)

2009. gadā klajā nācis jau 25. Latvijas Vēsturnieku komisijas rakstu krājums. Šis krājums atšķiras no līdz šim iznākušajiem. Pirmkārt, jau apjoma ziņā tas ir visplašākais sējums, jo tajā ir apvienoti divu veidu raksti: 2008. gadā sagatavotie pētīnieku raksti un 2008. gada 30.–31. oktobrī notikušās

starptautiskās konferences referāti. Līdz ar to grāmata ir ļoti apjomīga – 747 lappuses. Otrkārt, šajā izdevumā nav ievērota līdzšinējā prakse, kad pētījumi par holokaustu ir izdoti atsevišķā krājumā, jo šeit ir iekļauts Dz. Ērgļa pētījums par ebreju slepkavošanu 1941. gadā Krustpils ebreju kapsētā. Treškārt, raksti aptver mazliet ilgāku laika posmu nekā līdz šim, un proti, līdz 1991. gadam, t.i., līdz Latvijas valstiskās neatkarības atgūšanai.